

SZESNASTO- I SIEDEMNASTOWIECZNE EDYCJE
DZIEŁ JANA KOCHANOWSKIEGO
W BIBLIOTECE KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO

Ogólnopolskie obchody 450-lecia urodzin Jana Kochanowskiego oraz pamięć o zbliżającym się w 1984 r. 400-leciu śmierci, która nastąpiła w Lublinie 23 sierpnia 1584 r., skłoniły do wnikliwego przeglądu znajdujących się w Bibliotece KUL najstarszych edycji dzieł poety. Retrospekcji tej dokonano na podstawie *Bibliografii dzieł Jana Kochanowskiego, wiek XVI i XVII*, opracowanej przez wybitnego uczonego Kazimierza Piekarskiego w 1930 r. z okazji Zjazdu Naukowego im. Jana Kochanowskiego. Otóż autor bardzo dokładnie przedstawił liczbę i chronologię edycji poety w oparciu o zarejestrowanych 766 egzemplarzy, spośród których 587 miał w ręku, jak o tym wspomina we wstępie. Znaczy to, że w każdym z nich rozpatrzył szczególne cechy druku kolejnych edycji, łącznie z położeniem sygnatur i kollacją każdego egzemplarza, notując przy tym wszelkie braki, defekty i wtręty.

Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w trakcie tej żmudnej pracy badawczej Kazimierza Piekarskiego nad egzemplarzami różnych bibliotek posiadała sześć pozycji z daru Jerzego Moszyńskiego i te zostały uwzględnione w *Bibliografii*. Natomiast późniejsze nabytki, zwłaszcza powojenne, w liczbie 10 egzemplarzy, oczywiście nie mogły być zarejestrowane. Można je z dokładnością zidentyfikować na podstawie wydań opisanych w *Bibliografii*. A w pewnym stopniu mogą służyć do uzupełnienia wykazu zachowanych egzemplarzy dzieł Jana Kochanowskiego w bibliotekach polskich, chociaż nie stanowią zupełnie nowych, nie znanych Kaz. Piekarskiemu edycji, których odkrycia w późniejszym etapie poszukiwań bibliologicznych przewidywał.

Przegląd egzemplarzy zarówno zarejestrowanych, jak i nie zarejestrowanych nasuwa ogólne stwierdzenie, że żaden druk będący w posiadaniu Biblioteki KUL nie jest wydany za życia Jana Kochanowskiego. Są to pośmiertne edycje z końca XVI wieku i XVII-wieczne. Wyszły one

przeważnie spod prasy Drukarni Łazarzowej, która w tym okresie przeżywała rozkwit pod kierunkiem syna Łazarza Andrysowicza Jana Januszowskiego, oraz Drukarni Piotrkowczyków.

Drukarnia Łazarzowa, prosperująca w latach 1564—1604, posiadała bogaty zasób typograficzny. Karty tytułowe dzieł pierwszego poety w dziejach Polski złotego wieku były ujęte w ramkę ozdobną, zaopatrzoną w drzeworytowy sygnet drukarski, przedstawiający obelisk. Teksty były ujęte w kilka odmian ramek liniowych. Do składu tekstów J. Januszowski używał różnego rodzaju pisma, małą szwabachę tekstową o rozmiarze 20 wierszy nieinterliniowanych 85—87 mm, oraz dużą szwabachę o rozmiarze 94—95 mm. Do nagłówek kolumn używał fraktury ozdobnej i antyki nagłówkowej. Od 1590 r. wprowadził też do nagłówek pismo kursywne, nazwane przez niego nowym charakterem.

Na podstawie analizy typograficznej, tj. rozpatrując wszystkie rodzaje czcionek i analizując stopień zniszczenia, czy zużycia drzeworytu z obeliskiem, ozdobnej ramki tytułowej i tekstowej ramki liniowej, Kazimierz Piekarski ustalił w swej *Bibliografii* następstwo wydań dzieł zbiorowych i kolejność edycji odrębnych utworów. Określił też wśród nich fałszywie datowane, bezprawne przedruki, wprowadzając doń poprawki w datowaniu. Ponadto próbował wyjaśnić przyczynę, która skłoniła Januszowskiego do drukowania dzieł Jana Kochanowskiego z fałszywym rokiem wydania. Mianowicie po śmierci poety prawa do dochodu ze wznowień przeszły na jego rodzinę, toteż Januszowski, nie chcąc wypłacać należności, tłoczył poddruk, czyli nową edycję z dawniejszą datą na dowód, że należy do nakładu, z którego jakoby się już wyliczył. Przykładem takiej edycji spośród siedmiu wydań dzieł zbiorowych jest egzemplarz Biblioteki KUL z fałszywą datą 1585. Kazimierz Piekarski wymieniając go w swej *Bibliografii*, poz. I, 2 (z dawnym numerem własnościowym IIB 323, a obecnym XVI. 500), po dokładnej analizie typograficznej ustalił, że jest to 2 wydanie i zaopatrzył je w następujący opis:

Jan Kochanowski. Red. B. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1585, [fałszywie, w rzeczywistości 1589 lub 1590]. Wyd. A, 4—o, s. 8 nłb., 216, tabl. 1; sygn. (.)⁴, A—Z⁴, a—d⁴, pagin. s. 8 nłb., 1—60, 91, 62—63, 76, 65—127, 118, 126, 130—216. Tekst w ramce liniowej typu A. Jest to wariant, polegający na błędnym następstwie stron: 153, 158, 159, 156, 157, 154, 155, 160. Egzemplarz Bibl. KUL jest defektem, brak w nim tablicy.

Oprócz fałszerstw stosowanych przez Drukarnię Łazarzową Kazimierz Piekarski udowodnił, że również inni drukarze podszywali swe druki dzieł Jana Kochanowskiego pod adres wydawniczy Oficyny Łazarzowej. Są to nielegalne przedruki, jak określa *Encyklopedia wiedzy o książce*, wykonane przez drukarzy konkurencyjnych, którzy przekraczali mono-

polistyczny przywilej królewski do wydawania dzieł przez wytypowane oficyny. Zachowywali przy tym wszystkie niemal cechy oryginału, łącznie z adresem wydawniczym prawowitej drukarni. Spośród tego typu edycji Biblioteka KUL posiada tylko *Fraszki* z 1608 r. z nrem własnościowym XVI. 604, nie wymienione w *Bibliografii* pod pozycją IX, 8. Kazimierz Piekarski zarejestrował ten poddruk na podstawie egzemplarzy innych bibliotek, jako kolejne 8 wydanie, występujące w dwóch wariantach. Powstały one na skutek rozsypania składu niektórych kart w czasie tłoczenia. Podaję więc opis tego egzemplarza według *Bibliografii*:

Kochanowski Jan, *Fraszki*. Red. B., Kraków, Druk. Łazarzowa [fałszywie, w rzeczywistości inny drukarz], 1608, 4—o, s. 116; sygn. A—O⁴, P², pagin. s. [1—3], 4—7, [8], 9—74, [75], 76—116. Tekst w ramce liniowej typu K.

Karty z sygn. A—K⁴, M—O⁴ pochodzą z war. A, natomiast karty z sygn. P² pochodzą z war. B, zgodnie z opisem bibliograficznym. Nadto egzemplarz Biblioteki KUL wykazuje różnicę, nie napotkaną przez K. Piekarskiego, w składce z sygn. L. Właśnie położenie sygn. L₁ — ky nasuwa przypuszczenie, że istniał też trzeci wariant C, gdyż w obu wariantach A i B Piekarski stwierdził inne położenie sygn. L₁ — sk. Nie znany drukarz zachował fikcyjny adres wydawniczy, ozdobną ramkę tytułową, ale w zamian ozdobnika autentycznego na karcie tytułowej użył rozetki i dwu małych żołądzi.

Pozostałe edycje dzieł Jana Kochanowskiego w liczbie 14, znajdujące się w Bibliotece KUL, były drukowane przez Andrzeja Piotrkowczyka, ojca i syna, w latach 1610—1641. Do tych druków Kazimierz Piekarski nie stosował tak drobiazgowej analizy, jaką posłużył się przy produkcji Oficyny Łazarzowej. Sam przyznał, że nie sprawiały mu one trudności w ustalaniu następstwa i chronologii edycji. Oczywiście brał pod uwagę krój czcionek, takich jak szwabacha tekstowa, fraktura ozdobna, czy antykwa nagłówkowa. Zlustrował wszelkie ozdobniki kart tytułowych, takie jak główka aniołka, głowa lwa, rozetka, dwa żołądzie, czy kartusz z Dawidem. Rozpatrzył też wszystkie typy ramek tytułowych i tekstowych, stosowanych przez Piotrkowczyków. Przede wszystkim oparł swe badania na tak zwanych klockach wydawniczych, których dochowało się do naszych czasów dosyć dużo, a które pozwoliły mu wykryć również dzieła Jana Kochanowskiego z fałszywym datowaniem, czy też zasygnalizować ewentualne przedruki.

Według ustaleń bibliograficznych Biblioteka KUL posiada 4 egzemplarze zbiorowych dzieł Jana Kochanowskiego: edycję 2-gą z autentycznym rokiem wydania 1611, edycję 11-ą z roku 1629 i edycję 12-ą z roku 1639. Czwarty egzemplarz z roku 1617 to edycja 9-a, oryginalna, w odróżnie-

niu od paralelnego druku z identyczną datą, ale uznaną przez K. Piekarskiego za fałszywą. Odnośnie autentycznej edycji 9-ej z 1617 r. Kazimierz Piekarski zaznaczył, że począwszy od tej edycji w zbiorowych dziełach Jana Kochanowskiego były współwydawane *Rotuły* Mikołaja Kochanowskiego. Po ogólnych stwierdzeniach przytoczę z *Bibliografii* opis powyższych pozycji w kolejności chronologicznej:

- 1) Kochanowski Jan. Red. E. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1611, 4—o, s. 8 nlb., 287; sygn.)⁽⁴, A—Z⁴, Aa—Nn⁴, pagin. s. 8 nlb., 1—144, 155, 146—287. Tekst w ramce linijnej typu C. E. XIX. 363, Piek. I, 8 — nie wymieniony egz. Bibl. KUL (nr XVI. 603), def.: br. k. tyt., s. 1—4 nlb.
- 2) Kochanowski Jan. Red. F. [Acc.:] Mikołaj Kochanowski, *Rotuły*. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1617, 4—o. Wyd. A oryg., s. 8 nlb., 316; sygn.)⁽⁴, A—Z⁴, Aa—Qq⁴, Rr², pagin. s. 8 nlb., 1—184, 285, 186—304, 205—215 [zamiast 316]. Tekst w ramce linijnej typu C. E. XIX. 364, Piek. I, 9 — nie wymieniony egz. Bibl. KUL (nr XVI. 556), def.: br. s. 201—286.
- 3) Kochanowski Jan. Red. F. [Acc.:] Mikołaj Kochanowski, *Rotuły*. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1629, 4—o, s. 8 nlb., 315, tabl. 1; sygn.)⁽⁴, A—Z⁴, Aa—Qq⁴, Rr², pagin. s. 8 nlb., 1—117, 811, 119, 20, 121—154, 55, 156—158, 591, 160—245, 247, 247—315. Tekst w ramce linijnej typu C. E. XIX. 364, Piek. I, 11 — cytowany egz. Bibl. KUL (z dawnym nrem I Ib 319, obecny nr XVII. 826), def.: br. tabl. i górna linia ramki podcięta.
- 4) Kochanowski Jan. Red. F. [Acc.:] Mikołaj Kochanowski, *Rotuły*. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1639, 4—o, s. 8 nlb., 316, tabl. 1; sygn.)⁽⁴, A—Z⁴, Aa—Qq⁴, Rr², pagin. s. 8 nlb., 1—36, 33, 38—184, 285, 186—230, 213, 232—248, 256, 250—304, 205—215 [zamiast 316]. Tekst w ramce linijnej typu F. E. XIX. 364, Piek. I, 12 — nie wymieniony egz. Bibl. KUL (nr XVII. 3348), def.: br. k. tyt., s. 8 nlb., 1—8, 113—316, tabl. 1.

Nie tylko dwanaście edycji dzieł zbiorowych Jana Kochanowskiego, drukowanych w XVI—XVII wieku, świadczy o zainteresowaniu ówczesnych Polaków rodzimą poezją. Dużą poczytność wykazują także liczne wydania poszczególnych utworów odrębnie tłoczonych. Wśród nich Kazimierz Piekarski zarejestrował 12 edycji *Fragmentów*, 13 edycji *Fraszek*, a *Psalterza Dawidowego* aż 25 edycji. Pochodzą one głównie z obu omawianych powyżej oficyn, albo stanowią konkurencyjne poddruki nie rozpoznanych drukarzy. Z opisanych egzemplarzy przez Kazimierza Piekarskiego Biblioteka KUL posiada w księgozbiornie starych druków: *Fragmentów* edycję 8, 10 i 11-ą, *Fraszek* edycję 8 i 12-ą oraz *Psalterza Da-*

widowego edycję 23, 24 w dwu egzemplarzach i 25-a. W zasadzie odpowiadają one następującym pozycjom bibliograficznym:

- 1) Kochanowski Jan, *Fragmenta*. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1612, 4—o. Wyd. A oryg., s. 43; sygn. A—D⁴, E⁶, pagin. s. [1—2], 3—43. Tekst w ramce linijnej typu I. E. XIX. 361, Piek. VIII, 8 — nie wymieniony egz. Bibl. KUL (nr XVI. 605). Nie wykazuje znacznych różnic z opisem Piekarskiego. Jedynie tekst jest ujęty w ramkę typu C z pojedynczą linią dolną, a nie jak podaje K. Piekarski, w ramkę typu I z podwójną linią dolną. Ta niezgodność może nasuwać przypuszczenie, że jest to wariant lub poddruk nie notowany w *Bibliografii*.
- 2) Kochanowski Jan, *Fragmenta*. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1617, 4—o, s. 43; sygn. A—D⁴, E⁸, pagin. s. [1—2], 3—18, [19], 20—43. Tekst w ramce linijnej typu C. E. XIX. 361, Piek. VIII, 10 — nie wymieniony egz. Bibl. KUL (nr XVI. 557).
- 3) Kochanowski Jan, *Fragmenta*. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1629, 4—o, s. 44; sygn. A—D⁴, E⁶, pagin. s. [1—2], 3—44. Tekst w ramce linijnej typu F. E. XIX. 361, Piek. VIII, 11 — cytowany egz. Bibl. KUL (z dawnym nrem Iib 321, obecny nr XVII. 828).

Spośród dwu edycji *Fraszek*, będących w posiadaniu Biblioteki KUL, *Fraszki* fałszywie przypisywane Drukarni Łazarzowej z 1608 r. przedstawiłam już w obrębie produkcji Januszowskiego. Obecnie przejdę do zaprezentowania drugiego, dosyć osobliwego egzemplarza Bibl. KUL, wymienionego w *Bibliografii* (z dawnym nrem Iib 322, a obecnie z nrem XVII. 829):

Kochanowski Jan, *Fraszki*. Red. C. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1629, 4—o, s. 83; sygn. A—I⁴, K⁶, pagin. s. [1—2], 3—83. Tekst w ramce linijnej typu F. E. XIX. 362, Piek. IX, 12.

Odnosnie powyższego egzemplarza Kazimierz Piekarski nie zacytował go z autopsji i dlatego nie mógł zaznaczyć różnic, jakie zachodzą między jego opisem bibliograficznym a omawianym drukiem Bibl. KUL. Postaram się je poniżej wykazać. Otóż w egzemplarzu Bibl. KUL tekst jest ujęty w ramkę linijną typu L (w której pozioma, górna linia nie przedłuża się do grzbietu książki i dwie pionowe linie u brzegu kart są ustawione bliżej siebie). Tymczasem K. Piekarski przypisuje mu ramkę linijną typu F (w której pozioma, pierwsza linia górna jest przedłużona do grzbietu i dwie pionowe linie u brzegu kart są ustawione znacznie szerzej). Co więcej, egzemplarz Bibl. KUL nie kończy się na stronie 83-ej, ale zawiera dalszy tekst *Fraszek* na s. 84—87, zaopatrzonych w sygn. L² z nagłówkiem „Dobrym Towarzyszom gwoli”. Tekst tych dodatkowych stron jest ujęty w ram-

kę liniijną typu O. Położenie zaś sygn. L₁ — zł jest identyczne, jak w oryginalnym wyd. A *Fraszek* z 1612 r. Stąd też może nasunąć się przypuszczenie, że dodatkowe strony zostały mechanicznie poprawione z tej edycji. Ale odmienna ramka linijna typu I, w którą jest ujęty tekst wydania z 1612 r. oraz odmienne paginowanie całości tego druku nasuwają wniosek, że omawiany egzemplarz *Fraszek* z Bibl. KUL stanowi następny wariant B, nie stwierdzony przez K. Piekarskiego, albo nowy poddruk oficyny Piotrkowczyków. Dotąd nie istnieje opracowanie typografii Piotrkowczyków i innych oficyn XVII-wiecznych, na co też użalał się tak znakomity bibliograf Jana Kochanowskiego. Dlatego nie można z całą pewnością twierdzić, że w Bibliotece KUL znajduje się edycja *Fraszek* tłoczona między rokiem 1629, a ostatnią edycją z 1639 r.

Następnie przechodzę do przedstawienia *Psalterza Dawidowego*, tłumaczonego przez Jana Kochanowskiego. Egzemplarze Bibl. KUL pochodzą przeważnie z oficyny Piotrkowczyków. Na karcie tytułowej, obramowanej ramką złożoną z ozdobników, znajduje się odbity z drzeworytu wizerunek Dawida grającego na harfie. Owe elementy zdobnicze nie mają cech oryginalnych. Były bowiem stosowane w Drukarni Łazarzowej przez Januszowskiego, od którego Andrzej Piotrkowczyk senior wykupił wiele klocków drzeworytowych i posługiwał się nimi. Zatem podaję opis bibliograficzny druków Bibl. KUL:

- 1) *Psalterz Dawidów przekładania Jana Kochanowskiego*. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1617, 4—o, s. 2 nlb., 214, 8 nlb.; sygn. A—Z⁴, Aa—Ee⁴, pagin. s. 2 nlb., 1—214, 8 nlb. E. XV. 74, Piek. XXII, 23 — cytowany egz. Bibl. KUL (z dawnym nrem IIa 73, obecny nr XVII. 781).

Kazimierz Piekarski stwierdził, że w tym egzemplarzu, bardzo zdefektowanym, brakujące składki zostały uzupełnione z różnych dostępnych wydań. I tak karty z położeniem sygnatur A⁴, C⁴, E—K⁴, P—Q⁴, S—Z⁴, Aa⁴, Cc⁴, ujęte w ramkę liniijną typu O, stanowią oryginalną edycję z 1617 roku, figurującego na karcie tytułowej. Natomiast brakujące składki z sygn. B⁴, Bb⁴, Dd—Ee⁴, ujęte w ramkę liniijną typu C, pochodzą z edycji Piotrkowczyka, drukowanej w 1629 roku, o czym też świadczy adres wydawniczy z tą datą w kolofonie. Również brakujące składki z sygn. D⁴, L₁₋₂, 4, M—O⁴, R⁴, ujęte w ramkę liniijną typu L, są uzupełnione z edycji Drukarni Łazarzowej, wydanej w 1583 roku. Także wstawiona karta z sygn. L₃ — ystko pochodzi z wydania nie znanego Piekarskiemu. Jest ona otoczona ramką liniijną typu A, która była używana w *Psalterzach* tłoczonych przez Drukarnię Łazarzową do

- 1601 r. Tylko ten szczegół udało mi się ustalić odnośnie tajemniczej karty.
- 2) Duplikat *Psalterza Dawidowego* z 1617 r. (nr XVII. 3434) nie był cytowany przez Piekarskiego. Ale położenie sygnatur i ramka linijna typu O w całej rozciągłości tekstu są zgodne z opisem bibliograficznym.
 - 3) *Psalterz Dawidów przekładania Jana Kochanowskiego*. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1629, 4—o, s. 2 nlb., 214, 8 nlb.; sygn. A—Z⁴, Aa—Ee⁴, pagin. s. 2 nlb., 1—51, 25—26, 54—214, 8 nlb. Tekst w ramce linijnej typu C. E. XV. 74, Piek. XXII, 24 — nie wymienia egz. Bibl. KUL (nr XVII. 3347). Def.: br. k. tyt. s. 1—24, 8 nlb.
 - 4) *Psalterz Dawidów przekładania Jana Kochanowskiego*. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1641, 4—o, s. 2 nlb., 214, 8 nlb.; sygn. A—Z⁴, Aa—Ee⁴, pagin. s. 2 nlb., 1—191, 162, 193—214, 8 nlb. Tekst w ramce linijnej typu F. E. XV. 74, Piek. XXII, 25 — wymienia egz. Bibl. KUL (pod dawnym nrem IIb 295, obecny nr XVII. 3346). Def.: br. k. tyt., s. 1—14, 37—38 uszkodzone, w wielu kartach ramka obcięta.

Pozostają mi jeszcze do zasygnalizowania dwa drobne utwory Jana Kochanowskiego, wydane osobno, a będące w posiadaniu Biblioteki KUL: K[ochanowski] J[an], (*Jezda do Moskwy Krzysztofa Radziwiłła*). *Wtargnienie do Moskwy Krzysztofa Radziwiłła, polnego hetmana W. X. Litewskiego roku 1581*. I. K. Red. B. [Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1611], 4—o, k. 6 nlb.; sygn.)⁶. Tekst w ramce linijnej typu C. E. XIX. 365, Piek. XI, 2 — nie wymieniony egz. Bibl. KUL (nr XVII. 607). Ten odrębny utwór dopiero od 1617 roku pojawia się w zbiorowych edycjach dzieł Jana Kochanowskiego.

Oдноśnie następnego druku trudno mi stwierdzić, czy Kazimierz Piekarski nie znał go, czy też świadomie nie uwzględnił w swej *Bibliografii dzieł Jana Kochanowskiego z XVI—XVII wieku*. Jest to utwór współwydany z następującym autorem:

Starowolski Szymon, *Prawy rycerz. Przydana jest Zgoda y Satyr Iana Kochanowskiego, przedrukowana w r. P. 1648*. Kraków [br. druku] 1648, 4—o, s. 72; sygn. A—1⁴. E. XXIX. 205—6. (Nr egz. Bibl. KUL — XVII. 974).

Jest to wyd. B w odróżnieniu od wyd. A, które nie posiada zupełnie adresu wydawniczego.

Bez wnikliwej analizy zasobów typograficznych oficyn krakowskich i ich produkcji wydawniczej w XVII wieku nie można ustalić z jakiej drukarni pochodzi edycja B *Zgody y Satyra*. Ograniczam się do zasyg-

nalizowania istnienia dwóch współwydanych utworów z 1648 roku. Jedno jest pewne, że nie pochodzą one z drukarni Piotrkowczyka juniora, który zmarł 8.X.1645 r., a tym bardziej z Drukarni Łazarzowej, gdyż jej właściciel Januszowski, po stracie żony i pięciorga dzieci w czasie epidemii 1601 roku, wydzierżawił oficynę Bazylemu Skalskiemu w 1603 r., a sam przyjął święcenia kapłańskie w 1604 r.

Pozostają więc nadal do rozstrzygnięcia różne nieścisłości i nie wyjaśnione szczegóły wydawnicze XVI-to i XVII-to wiecznych edycji dzieł Jana Kochanowskiego aż do czasu pełnego opracowania historii drukarstwa krakowskiego.